

gondolkodói attitűd körvonalait rajzolja elő. Ez az attitűd (itt) a vallás objektumként kezelését utasítja el, és egy teljesen más utat javasol vele kapcsolatban. Erről az útról Kerekes a következőket mondja: „Saját gondunkban, törődésünkben, életvitelünkben kell beteljesítenünk a páli buzdításokat.” (51.) Ami tehát megkívántatik a mindenkori vallásértelmezőtől, azt Kerekes Heidegger nyomán *végbemenésszerű*/vollzugsmaßige megértésnek nevezi el. A szerző ezután arra tesz kísérletet, hogy feltérképezze, milyen kívánalmakat támaszt Heidegger az értelmező lényegi fordulatára, átváltozására, a „tárgyalt” *situáció*ba való átfordulására vonatkozóan. Ezek a sorok a kerekesi szöveg fontos hozadékait implikálják.

Amivel kapcsolatban azonban mégis hiányérzetünk támadhat, az a következő. Jóllehet Kerekes tanulmányainak egyikében utalást tesz Heidegger híres/hírhedt, a *Lét és idő* 45. paragrafusában szereplő kierkegaard-i lábjegyzetére (Heidegger: GA II. 313.), egy fontos vonatkozását azonban – annak ellenére, hogy több helyütt is megközelíti – elmulasztja fel- említeni. Mégpedig az épületes beszédekben helyet kapó „kölcsonös megértésnek” (Kierkegaard: *Építő keresztény beszédek*. Bp., 1995. 67.), valamint az ezzel összefüggésbe hozható „egzisztenciális realizálásnak” a heideggeri passzus genezisénél betöltött esetleges szerepéhez kapcsolódót. Emlékezzünk vissza, az említett lábjegyzetben Heidegger többek közt azt állítja, hogy S. Kierkegaard *Épületes írásaiból* többet tanulhatunk, mint az álneves írásaiból – *A szorongás fogalmát* leszámítva. Talán gyümölcsöző lett volna a *végbemenésszerű megértés* kapcsán azt is

megfontolni, hogy amikor Heidegger az *Épületes beszédek* filozófiai tanulságairól tesz említést, akkor a *Halálos betegségben* elhangzókon túl mennyiben veszi számításba a megértő megértendővel való azonosulását, azaz a *kölcsonös megértés* elvét. Egy ilyen irányú kérdés pedig már továbbvezethetett volna a *Schelling-tanulmányok*ban is tárgyalt τὸς ὁμοίως τὰ ὅμοια γινώσκεισθαι tétel felé, ami érzésem szerint ugyancsak számottevő adalékkal szolgálhatott volna a gondolatmenet számára. Ám fontos hangsúlyozni, hogy egy ilyen apró hiányosság megnevezése részünkről semmiképpen sem elmarasztaló célzatú. Csupán a párbeszédben való részvételi szándékunkat nyilvánítja ki. Az itt megnevezett hiányosság eltörpül azon eredmények mellett, amelyeket a tanárnő többek közt Gadamer nyelvfelfogásának Szent Ágoston gondolatai mentén történő újraolvasása terén vagy a *filozófiai szó* megjelenítési képességeiről, illetve a heideggeri *Ereignis* és *Augenblick* közötti összefüggésekről, majd ezek badiou-i továbbéléséről szólván tudhat magáénak.

Összegezve tehát az eddigieket, Kerekes Erzsébet *Szavak közt az idő* című tanulmánykötete hasznos olvasmány és sikeres mű. Sikeres azért, mert képes azon kívánalmak teljesítésére, amelyeket szerzőjük támaszt vele szemben. Márpedig egy ilyen tulajdonság az adott szöveget minden esetben az érdekes művek listájára emelheti. Kerekes tanulmánykötete képes gondolatébresztésre, továbbgondol(tat)ásra, párbeszéd-beindításra, valamint bonyolult gondolati struktúrák újszerű és egyszerű magyarázatára.

Horváth Dávid

Az ontológiai sűrűség visszanyerése

Kovács Barna: Emlékezet és esemény Paul Ricoeur filozófiájában. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2015. 211 old.

A filozófiai hermeneutika alapproblémája a megértés. Ebből kiindulva legyenek azok a német, az angolszász vagy a francia irányzatok képviselői,

a hermeneutikai gondolkodás a megértését tűzi ki céljául. A probléma adott, tudjuk, hogy a megértés végbemenése az értelmezés és ennek a vizsgálat

feltétele a megértés megértésének. A hermeneutikai gondolkodásnak azonban egyik kiemelkedő és rendkívül izgalmas mozzanata az, hogy a gondolkodó éppen minek a megértésére kérdez rá. A hermeneutika általánossága a megértés és az értelmezői hozzáállás általánosságában rejlik, azonban a megértés mozzanata és egyben a hermeneutikai gondolkodás is a megértői szituációban konkretizálódik, vagyis ott, ahol a megértés valamire irányul. Mind a konkrét életbeli szituációban, mind a tudomány valamely ágának vagy kérdésének a megértésében. Erre a mozzanatra világít rá Kovács Barna *Emlékezet és esemény Paul Ricoeur filozófiájában* című tanulmánya, amely a Doktori dolgozatok sorozatban jelent meg az Egyetemi Műhely Kiadónál, 2015-ben. A dolgozat első ránézésre egy Paul Ricoeur-monográfiának tűnhet, azonban ennél többről van itt szó. A szerző problémafelvetése, az emlékezet és az esemény kérdése csupán ürügyként használja Ricoeur munkásságát, hogy a kérdést a saját megközelítéséhez szükséges párbeszédbe emelje.

Már rögtön a bevezető elején találkozunk a konkretizáló kérdéssel: „mi történik?”. A „mi történik?” kérdés konkrétuma, úgy tűnik, nem engedí szétfutni a hermeneutikai értelmezés mozzanatait, hanem egybetartja és kiteljesíti azokat az adott esemény történésének megértésében. Ugyanakkor, mint azt maga a szerző is konkretizálja: „e kérdés jelentésének kibontása képezi kötetünk vázát”, és a hermeneutikai módszert alkalmazó kutatás konkrétumára talál e kérdésben. (9.) A kérdés továbbboncolása: „mi folyik itt, mi zajlik itt és most?” véleményem szerint megnyitja mind a tudományos kutatás perspektíváját, mind az értelmezés kibontkozásának lehetőségét.

A „mi történik?” kérdés kettőssége egyrészt a történés eseményszerűségének átélésében, az itt és most megtörténő hermeneutikai értelmezésben rejlik; másrészt az esemény mint történelmi esemény megértésében, amely az idő előrehaladásával valamilyen formában *kiemelkedik* a többi esemény közül, és történelmi jelentőségre tesz szert. Ám a probléma tárgyalását érdekessé teszi az a szerzői

precizitás, amely rákérdez az esemény és a történetírás összefüggéseire, és egy igencsak átfogó párbeszédet hoz létre a történetírás és a filozófia között.

Az esemény filozófiai problémájának váza az esemény fennmaradása, hiszen az esemény itt és mostjának időbeli fennmaradása teszi lehetővé a történetírást. „Az esemény időbeli fennmaradása feltételezi, hogy az emlékezet megőrzi. Az emlékezet tartalma eseményekkel telítődik. Amikor a tudományos igényű történetírással találkozik, akkor az emlékezetnek e szubjektivitásra való hajlama hátrányt jelent.” (23.) Az emlékezet és esemény összefüggésének kibontakoztatása átfogja a nyelvet, a cselekvés és a történelem területét. Az esemény különböző szempontjainak megítélése, az *Annales* iskola braudeli modelljének beemelése a diskurzusba, megpróbálja episztemológiailag elhelyezni az esemény fogalmát (vö. 30.).

A kérdés azonban továbbra is megőrzi kettősségét, egyrészt az esemény és a történetírás összefüggésében, amely egy objektív eseményleírásra törekszik, és az esemény értelmét és fennmaradását ebben a perspektívában próbálja tartani. Másfelől az esemény és az emlékezet mint értelemadás, vagyis mint hermeneutikai szituáció jelenik meg. Természetesen a történetíráshoz szükséges kérdés sem maradhat el ebből a gondolatból, hogy mi tesz egy eseményt történelmi momentummá, hiszen az emlékezet és az esemény összefüggése egy mindennapos cselekvésre utal, azaz az értelem keresésére és megtalálására. Az esemény kiemelését az általános értelemszövődésből, úgy tűnik, az áttételek teszik lehetővé (vö. 53.). Így a szerző kénytelen beemelni a diskurzusba a metafora problémáját, amely a későbbiekben a sajátos értelemalakításának köszönhetően felveti a képzelet kérdését.

A szerző *Az esemény a metafora és az elbeszélés tükrében* című fejezet elején felvet egy fontos kérdést az eseménnyel kapcsolatban: „Nemcsak az esemény értelme a kérdés, hanem az értelem eseménye is.” (77.) Ez a körkörösség, amelyet a szerző maga is felfedez, a hermeneutikai paradigma fordulópontja, amely mostanig az esemény

értelmét próbálta megérteni, most pedig az értelmet mint eseményt próbálja kifejteni.

Az értelmezői álláspont kimunkálása, mely a tapasztalati szituáció követelménye, az értelmezés folyamata és az értelem megszületése, alakulása a lét eseményei, melyek kitöltik, folyamattá alakítják és kiteljesítik az emberi élet idejét. Így az értelem eseményének megértése igencsak privilégiumot jelent a filozófia, különösen a hermeneutikai filozófia számára, hiszen ez a mozzanat az, ahol megszületik az értelem, és az emlékezet által életben marad, azaz megőrződik az időben.

A szerző ezt a problémát a referencia, a metafora és a képzelet összefüggésében bontja ki. Azaz az értelem megtörténéseinek egy lehetséges módszerét járja körül, amely a referencia kérdését itt az esemény helyett az értelemmel hozza összefüggésbe, az átvitel és a képzelet összefüggését új referenciák lehetőségének mutatja be. „A képzelet egy projekció, egy kivetítés, az új lehetőségek, jelentések értelmek születési helye. Kettős referenciát biztosít a metafora kettős értelmének.” (85.) Úgy tűnik, hogy az értelem igazságérvényének megtartásához szükség van a referenciára, ami nélkül az értelem elvesztené helyét a hermeneutikai folyamatba, azaz valami olyanra irányulna, ami nem létezik. A képzelet azonban képes megteremteni az olyan értelem referenciáját, amely éppenséggel nincs ott, vagy csak az átvitel által nyeri el igazságérvényét. Ez a gondolat a hermeneutikai szemlélet egyik alapvető kérdését hordozza magában, mégpedig azt, hogyan lehetséges a megismerés akkor, amikor a létező dolgokon túlra irányul, azaz milyen igazságérvénnyel rendelkeznek azok az értelmek, amelyek éppenséggel a nem létező dolgok felé irányulnak.

A referencia problémájának kapcsán a kötetben végigkövethetünk egy módszeresen levezetett Ricoeur–Derrida-vitát, és a későbbiekben megfogalmazódik Ricoeur és Gadamer-kritikája. Ricoeur itt arról beszél: „hogy nem igazság és módszer kerül nála megfogalmazásra, hanem igazság vagy módszer. Ha egy módszertani megközelítést érvényesítünk, akkor elveszítjük a valóság ontológiai sűrűségét, ha az igazságra figyelünk, akkor

le kell mondanunk a társadalomtudomány objektivitásáról.” (99.) Ez a megállapítás, azon túlmenően, hogy a kötetben a diskurzus eseményével kerül összefüggésbe, az esemény pillanatnyi, azaz az itt és most ontológiai történéseinek igazi jelentőségét próbálja kiemelni. Ha ezt a történést tudományosan próbáljuk megragadni, elveszti azt a sűrűséget, amely ott és akkor kitöltötte, azaz elveszti eredeti értelmét, hogy meghatározott értelmet nyerjen a történeti idő folytatásában. Egyszóval a tudományos megközelítés megfosztja az eseményt az eredeti tartalmától.

Ha a magam részéről jól értem ezt az értelmezést, akkor a metaforának itt van az a kiemelkedő szerepe, hogy képes a képzelet segítségével és a hozzátartozás révén olyan értelmeket is megragadni az esemény történelmi kibontakoztatásában, amelyek az ontológiai sűrűség értelemösszefüggésében játszottak szerepet.

Kovács Barna a „mi történik?” kérdés kibontásának egy lehetséges szemléleti módját vázolja fel, amely a történet tartalmát eseményként és jelentését nyelvi formaként írja le. Az emlékezet szerepe itt a megőrzés és az esemény továbbalakítása, mint történeti aktus. Mindennek a tudományos jelentősége mellett kiemelkedő ontológiai jelentősége van, mivel az életet mint eseményt és eseménysorozatok összefüggését egy idősíkbontakoztatja ki. A hermeneutikai megközelítés egy olyan formájával találkozunk itt, ami nem vonatkoztat el a jelen pillanat történéstől, és az eseményt az emlékezet összefüggésében a jelenben történő *kezdemenyezésből* eredezteti. Ugyanakkor belátja, hogy az esemény cselekvése magában hordozza mind az értelmezés aktusát, mind a befejezetlenség és a végesség belátását, így az emberi létezés teljessége ragadható meg ebben a struktúrában. A képzelet és a metafora beemelése az esemény és az emlékezet összefüggésébe egy olyan lehetőséget tár fel, amely megnyitja az értelmezés dimenzióját az ontológiai sűrűség, azaz a jelenben zajló esemény kitöltöttségének megértésére. Ez a fajta szemlélet, amivel maga a szerző sem szerénykedik, egy hermeneutikára

és fenomenológiára támaszkodó filozófiai antropológiát hoz létre. A történet jelenének kiemelése igencsak belevág az emberi létezés értelem-sűrűségébe, és egy olyan dimenziót nyit meg, amely az igazság történéseit hordozza magában.

A képzelet és a metafora kettőssége egy olyan lehetőségnek tűnik, amely képes megragadni ezt a mozzanatot és fenntartani az időben kibontakozó elbeszélés tartalmában.

Lázár Zsolt

Két hagyomány, két fogalom

Papp Levente: A fenomenális tudat kérdése és az intencionalitás. Egyetemi Műhely kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2015. 222 old.

Általánosan ismert a kontinentális és az analitikus filozófia közti törésvonal, s ez igencsak észrevehető az elmefilozófia területén belül is. Olyannyira igaz ez, hogy a két oldal egészen sokáig elzárkózott mindennemű érdembeli vitától. Ez a trend napjainkban megfordulni látszik, s ezt jól példázza Papp Levente doktori dolgozata is. Mint a cím is jelzi, a dolgozat a témakör két jelentős és vitatott fogalmán (azaz az intencionalitáson és a fenomenális tudaton) keresztül közelíti meg az elmefilozófia általános kérdéseit, s hozzá érintkezésbe eme szöges ellentétben álló hagyományokat.

A könyv szerkezetileg 10 fejezetre tagolódik, ezek szoros egységet alkotva visznek el a végső konklúzióig. Alapvetően az intencionalitás és a fenomenális tudat fogalmait járja körül, valamint ezek kapcsolatát tárgyalja a szerző. A dolgozat fő állítása szerint nemcsak a kvália vagy a fenomenalitás problémája számít nehéz kérdésnek (a chalmersi felosztás alapján), hanem a könnyű problémának vélt intencionalitás kérdése is. Ez főként abban áll, hogy utóbbi is csakúgy ellenszegül a naturalizálásnak, mint előbbi. Sőt az intencionalitás éppen a fenomenalításban gyökerezik, s így egy redukálhatatlan belső szubjektív vetülete is van. Rögtön hozzá is kell tenni, hogy ezáltal kritikával illeti azt az elképzelést, miszerint a kognitív tudomány leírása teljes körűen magyarázni tudná a pszichológiai és az intencionális állapotok működését. Papp Levente felülvizsgálja tehát Chalmers elgondolásait a funkcionalizmust illetően. Utóbbi szerint, bár

megszorításokkal, de a funkcionalizmus egy működőképes elgondolás, ugyanis képes megmagyarázni az elme fenomenológiai szintje alatt meghúzódó folyamatokat. Ez azonban több szinten is problémás, egyrészt utat enged az epifenomenalizmusnak, továbbá kizárja azt a lehetőséget, miszerint a funkcionalizmus és a kognitív tudományok a maguk eszközeivel feltárhathják a pszichológiai és az intencionális állapotok működését.

Ebben rejlik a dolgozat nagy érdeme is, hiszen egy olyan álláspont mellett érvel, mely mindkét oldal számára legalább elgondolkodtató kell hogy legyen. Olyan alapvető fenomenológiai felismeréseket fogad el, mint a prereflektív tudat, a tudat prespektivikussága és tranzitivitása. Ezekből származik az a dolgozatot meghatározó belátás is, miszerint ez az aspektusos jelleg ugyanúgy meghatározza az intencionalitást is. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy nem csak objektumokra irányuló intencionalitásról beszélhetünk, hanem általánosan is szó lehet intencionalitásról, mivel sosem vagyuk mentesek a világra vonatkozottságtól. Ez a tendencia érvényesül a szubjektív fenomenalítás esetében is, ugyanis ezt is kiterjeszti pl. a kognitív folyamatokra is, mondván, hogy például a megértés is bír egy sajátos fenomenális jelleggel. Erre kitűnő példa az élőbeszéd hallgatásakor fellépő sajátos kognitív fenomenológiai tapasztalat. Az, aki megérti az éppen beszélt nyelvet, teljesen más tapasztalattal fog bírni, mint aki nem, annak ellenére, hogy a „bemeneti”